

CONSTRUCȚIE ȘI PERSONAJE ÎN PIESELE UNUI DEBUTANT

— PE MARGINEA LUCRĂRILOR LUI DOREL DORIAN —

În urmă cu șapte-opt luni, Dorel Dorian era un nume necunoscut în dramaturgia noastră. Astăzi, el este autorul a două piese intrate în repertoriul Teatrului Municipal pentru stagiunea 1959—1960 și un autor pe care critica nu se simte ispitită să-l împresoare cu elogiile complezente, ce însoțesc, de obicei, ca o umbră și ca o rezervă, pașii debutantului.

Adevărul este că piesele lui Dorel Dorian vestesc un scriitor în formație, dar care a depășit stadiul tatonărilor nesigure și al încercărilor reușite pe sfert. Lucrările sale nu sînt o acumulare de sunete pentru un cîntec ce va veni, iar el nu face parte din rîndul tinerilor care năzuiesc să spună „totul” și cad înfrinți în duelul angajat cu absolutul. De la o piesă la cealaltă, Dorel Dorian delimitează tot mai precis perimetrul subiectului, trăsăturile dominante ale eroilor, momentele de tensiune. El știe ceea ce vrea să spună. Dramaturg al actualității, nutrește dorința de a-și întemeia piesele pe o vie reprezentare a oamenilor și întâmplărilor din imediata noastră apropiere, îndrăgostit de acel tip omenesc sănătos și activ, orientat cu toate puterile voinței către lupta pentru o orînduire superioară. Dorel Dorian este atras de noutatea unor procese sociale ample, al căror ecou se aude în viața de fiecare zi, de noutatea acelui proces care răscolește cele mai adînci straturi ale conștiinței, cerînd răsădit oamenii să opteze și să se pronunțe în fapte concrete.

S-o spunem din capul locului: însuși felul de a gândi al lui Dorel Dorian pe fapte încărcate de sensuri dramatice, conducerea articulată a intrigii constituie premisa unor reale calități artistice. În adevăr, tînărului autor îi place să pornească de la situații tari, să confrunte ipoteze spectaculoase și să-și surprindă eroii în ceasurile lor de tensiune, cînd viața întregă se adună și se concentrează spre un gest hotărîtor. Dacă în *Secunda 58*, prima sa piesă, coerența intimă a faptelor suferă uneori, în cea de a doua lucrare, *Dacă vei fi întrebant*, urmărăm cu interes șirul de idei desfășurate pînă la ultima concluzie, neașteptată și totuși posibilă, nebanuită și totuși adevărată. Această stringență a dramei este o însușire pe care scriitorul a cîștigat-o de la o piesă la cealaltă, și care va da de cele mai frumoase roade.

Secunda 58 ne introduce în lumea șantierelor. La construcția unui mare combinat industrial muncesc doi frați: Banu Mareș, inginerul șef, vechi luptător, pe care-l definesc curajul și elanul dăruirii de sine, dar și o oarecare rigiditate, și Ștefan Mareș, tehnician, fire indecisă, lipsită de o finalitate, hamletizînd și cedînd impulsurilor unui temperament vrăjit de gesturile spectaculoase. Într-o noapte, la acest combinat, intrat parțial în funcțiune, s-a produs un accident, care putea fi grav: curentul menit să alimenteze o mină din apropiere s-a întrerupt și dacă în *secunda 58* avaria nu ar fi fost prevenită, lucrurile puteau lua o întorsătură tragică. De ce a întîrziat atît de mult repararea liniei și cine e vinovatul? La aceste întrebări trebuie să răspundă inginerul Tunsoiu, Ștefan Mareș, electricianul Ailincăi și Vali, o tehniciană. Toți se recunosc-culpabili, nimeni nu vrea să se scuze. Realitatea este că în acele 58 de secunde de intensă neliniște și emoție, Ștefan Mareș și-a trăit existența cu tot ceea ce o caracterizează: instabilitate, tresărire de generozitate, cabotinism, teama de a se angaja pe un drum definitiv. În cele din urmă, sub influența colectivului, a celui colectiv pe care credea că-l ignoră și că-l domină prin atitudinea sa de frondă, a luat hotărîrea și a triumfat asupra îndoielilor sale. *Secunda 58* este, așadar, clipa-limită în care se clarifică probleme aparent irezolvabile, momentul extrem în care, după un proces ce concretizează toată firea noastră, au loc marile acte, deciziile supreme și fără de întoarcere. În viața fiecăruia din personajele principale ale piesei, există o secundă 58. În adevăr, nu numai Ștefan, dar și Banu trăiește această clipă de incandescență, atunci cînd, din superioare îndatoriri morale, se refuză dragostei pe care o nutrește pentru Domnica Rotaru. La rîndul ei, Domnica Rotaru înțelege în *secunda 58* că trebuie să renunțe la

îubirea pe care o poartă lui Banu și că e constît și firesc ca acesta să se întorcă la căminul său. Bărbăția nobilă cu care Lupu Aman, secretarul organizației de partid, îi îndeamnă pe eroii piesei să dea socoteală față de ei înșiși, de propriile lor fapte, această asprime a sa, care este de fapt un act de iubire, luminează și mai limpede ideea piesei. *Secunda 58* se ridică deci pe temelia unor interesante evoluții sufletești, urmărind drumul unor personalități morale către împlinirea lor, căutînd să contureze fizionomia etică a unor oameni care, mîncînd pe un șantier socialist, transformă obstacolele din viața lor în bucurie și puritate.

Există în *Secunda 58* o atmosferă de emoție, de febră, de tensiune, și care se înfiripă ori de cîte ori autorul pătrunde în misterul conștiințelor, în centrul faptelor. Sînt de-a lungul piesei cîteva momente de sinceră poezie. Trebuie citată în acest sens scena în care Domnica și Banu realizează o comuniune sufletească într-o izbucnire de tinerețe neprihănită.

DOMNICA : Nu, dar sînteți prea calculat, aveți prea multă dreptate. Și vă țineți imaginația legată de miini și picioare. Eu ... uite ... stau acum la fereastră și mă gîndesc ce s-ar fi împlinat dacă am fi plecat spre barăci și ne-ar fi apucat ploaia pe drum ?

BANU (neatenț) : Ne-am fi adăpostit undeva.

DOMNICA : Inginerește, poate, e just ... Dar eu aș fi vrut să fugim prin ploaie. BANU (prozaic, dar nu intenționat) : Nu te temi că răcești ?

DOMNICA (ușor trist) : ... Trebuia să mă aștept la un refuz ...

BANU (vrea să se scuze) : Dar spunea singură că a început să plouă.

DOMNICA (îl crede) : Atunci să stăm pe loc adăpostiți și să ne închipuim că fugim ...

BANU : Fugînd, nu vom putea vorbi ...

DOMNICA : Eu nici nu mai vreau să vorbim.

BANU (mai departe aplecat pe planșetă și continuînd să lucreze) : Atunci ... Atunci dă-mi mîna și fii atentă ... Ocolește ochiurile de apă ... (din acest moment, alternanță rapidă de replici ca și cum în realitate ar fugi, ei doi rămînd însă la locurile lor, depărtați, imobili) ... Și nu te lăsa intimidată de privirile surprinse ale celor care ne văd fugînd ...

DOMNICA (grăbit, ca din fugă) : Surprinsă ?

BANU (același joc) : Sîntem pentru prima oară văzuți fugînd împreună ...

DOMNICA : Cînd fug, nu-mi pun probleme ...

BANU : Ți-e totuna chiar și încotro te-ndrepti ?

DOMNICA : Nu, prefer o țintă precisă. Mi-e teamă însă că fugim prea încet ...

BANU (alternanță și mai rapidă) : E o simplă părere ...

DOMNICA : De unde știi ?

BANU : Simt — zonele alternante de lumină și întuneric, de umbră și penumbră înseamnă, rînd pe rînd, apropierea și depărtarea de alt felinar ...

DOMNICA (încetinînd parcă fuga, pentru prima oară la persoana a doua singular, emoționant și pentru ea) : Ai rămas inginer ...

Plină de robustă tandrețe este apoi scena în care Ștefan îi mărturisește lui Lupu zbućiumul său, scenă din care înțelegem nu numai cît de atent a urmărit secretarul de partid destinele celor de pe șantier, dar și puterea cu care și-a înfrînt iubirea.

LUPU : ... Ei bine, să presupunem că-n timp ce stai pe pod, trece pe lîngă tine un bătrînel. După cum e îmbrăcat, îl recunoști pe inginerul Tunsoiu. Îi spui bună-seara. El mormăie ceva ... E înfuriat ... Apoi, vezi aprinzîndu-se lumina la fereastra lui ... Se stinge, se aprinde, se stinge, se aprinde din nou și rămîne aprinsă pînă dimineața ...

ȘTEFAN : Cinci nopți s-a jucat lumina.

LUPU : Șase.

ȘTEFAN : Cinci !

LUPU : Bine, cinci. Și mai rămii pe pod. Din întuneric se apropie de tine o pereche ... El și ea. Discută despre lucruri atît de abstracte, încît îți dai seama că ar vrea să discute despre altceva și nu îndrăznesc. Recunoști vocea ei, recunoști vocea lui ... Și-i invidiezi ...

ȘTEFAN (prins) : Să presupunem ...

LUPU : Ba nu, ii invidiezi. Din timbra vocii ei, din intregia emotie simti incepu-
tul unui puternic sentiment. El inca n-a raspuns ... Dar tu simti ca si
el va raspunde ... Simti, nu-i asa ?

ȘTEFAN : Isprăvește !

LUPU : Inainte de a intra pe pod, se despart. Iși string mîinile și-i auzi vorbind
despre vreme, despre șantier ... Tu te întorci cu spatele, ca fata să nu
te recunoască, cînd va trece ... Bruce, te hotărăști s-o oprești ... Dar îți
lipsește curajul ... Ești totuși laș !

ȘTEFAN : Da, sînt ... M-am convins ... în ultimele trei secunde.

LUPU : Atunci cînd dumneata crezi că ai fost laș, ai avut de fapt pentru prima
oară în viață curaj ... curajul de a rupe cu lașitatea ...

Dorel Dorian vrea să afirme în *Secunda* 58 credința în sentimentul solidarității
umane, în puterea colectivului de a extinde orizontul individual și de a chema în
sufletele oamenilor o revărsare de clarități morale. Meritoriu este efortul de a pre-
zența caractere în care se ciocnesc tendințe antagoniste, care se deosebesc de altele
și nu rămîn la fel cu ele însele.

Dacă Dorel Dorian caută să contureze caractere deosebite (Ștefan Mareș, Lupu
Aman) și reușește să întemeieze o intrigă oarecum sudată, el întîlnește totuși în
Secunda 58 o dificultate pe care n-o biruie. Substratul dramatic al întîrzierii repar-
rării avariei n-are pregnanță, iar accidentul rămîne în cauzele psihologice care l-au
prelungit pînă la 58 de secunde, insuficient luminat. Din această pricină, procesul
maturizării lui Ștefan Mareș are lacune. Cîteva din etapele ce leagă momentul acci-
dentului de cel al îndrăgostirii sale de Domnica, amîndouă prilejuri de revizuire
morală, sînt în ceață. Scriitorul a vrut să sugereze, dar lucrurile rămîn numai
nebuloase și acțiunea avansează fără să aducă adeseori și un spor de înțelesuri.
Bineînțeles că ritmul piesei suferă, și avem sentimentul de a afla lucruri pe care
le știam. De cîteva ori de-a lungul lucrării îl surprindem pe autor ezitînd să arunce
toată lumina asupra personajelor, revenind asupra propriilor sale afirmații. Apoi,
prin sfîrșitul pe care autorul se silește parcă să-l impună conflictului și care e o
dulce armonie, se aruncă asupra piesei o umbră de neverosimil. Intriga schițată
încă în primele scene și dezlănțuită în cele imediat următoare, după ce a fost hră-
nită cu puterea lirică a actelor I și II, se îndreaptă către declin îndată ce încearcă
să împace toate personajele și pe fiecare erou cu el însuși. E ca și cum legea bună-
voînței reciproce ar circui universul. O asemenea lege poate fi statornicită într-un
„joc de-a vacanța“, dar nu pe un șantier. Personajele acestei piese, care se mențin
vii, mai ales prin relațiile onora cu altora — piesa este rezultatul ciocnirii mai mul-
tor sensibilități care se urmăresc, se caută și se sprijină reciproc —, personaje
care au fiecare nota lor caracteristică, dar nici una reliefată pînă la desăvîrșirea
tipului, aveau nevoie pentru a se contura pregnant de un final mai brutal, mai ade-
vărat. Cînd cortina cade pe ultima scenă a piesei și care o reface voit, replică de
replică, pe cea dintîi, ca și cum autorul ar spune: lucrurile au reintrat perfect în
vechea lor matcă, înțelegem că el și-a abandonat punctul de plecare. Căci este evi-
dent că, în concepția sa inițială, sfîrșitul nu se poate suprapune nici măcar exterior cu
începutul. Viața pe care o trăiesc eroii lui Dorel Dorian nu e făcută din galerii
prost încrucișate, prin care absolut toți umblă fără să întîlnească pe cine trebuie,
deși uneori nu-i desparte decît un pas. Întîlnirile eroilor sînt fecunde și întim-
plările prin care aceștia trec nu-i lasă așa cum i-au găsit. Ciocnirile modifică
substanțial, și psihologia și situațiile. O spune și o demonstrează chiar scriitorul, dar
nu fără să se contradică.

Mai rudimentară, dar mai coerentă este motivarea psihologică în *Dacă vei fi*
întrebat. Un judecător de instrucție redeschide dosarul unei crime, făptuită în ziua
de 23 August 1944. Infruntînd complexitatea împrejurărilor și puținătatea elemen-
telor pe care este silit să lucreze, el analizează cazul cu acea luciditate și cu acea
pasiune care definesc o conștiință cîstită, îndrăgostită de adevăr. Toate probele
par să arate că inginerul Traian Armașu l-ar fi ucis pe muncitorul comunist Panait
Vancea. Dar judecătorul de instrucție îl eliberează pe inginer, în care vede victima
unei erori judiciare premeditate, și caută pe adevărații inovății. Sprijinit de Marin
Străuț, activist de partid și tovarăș de luptă al lui Panait Vancea, el urmărește alt
fir, și anume cel al rațiunilor politice care au determinat asasinatul. Așa se face

că procurorul își fixează atenția asupra familiei industriașului Veniamin Roznovanu, în a cărei fabrică Panait Vancea muncise. Sînt de învins complicități, sînt de sfărîmat tăceri, sînt de provocat dezbateri intime, dar toată această operație e dusă cu bine la capăt. Vinovatul va fi constrîns de puterea argumentelor să cedeze.

În *Dacă vei fi întrebat*, scena vrea să fie o arenă de luptă între justiție și crimă, între adevăr și egoismul criminal, conflictul fiind de fapt între cele două forțe opuse și inconciliabile: proletariatul și burghezia. Urmărind filele dosarului, trecem dintr-un mediu în celălalt, ne întoarcem în trecut, revenim în prezent, după un ritm antrenant și într-o limpede suită de idei.

Construcția încheagată a piesei merită toate laudele. E păcat însă că această claritate a fost dobîndită cu sacrificiul nuanțelor și în dauna conturării bogate a caracterelor. În adevăr, este greu de deîniț altfel decît în mod vag și general întocmirea sufletească a eroilor piesei. Personajele n-au un contur specific, aparte, și rămîn de la începutul și pînă la sfîrșitul lucrării deopotrivă cu ele însele. Din acest punct de vedere, piesa stă într-un echilibru destul de precar, caracterele fiind definite pe o singură trăsătură, și aceea de suprafață. Judecătorul de instrucție este intruparea justiției; Marin Străuț, luptătorul cu orizont larg; Walter, expresia concretă a unei ideologii criminale; Mihai reprezintă cinismul descreierat al claselor sortite pieirii etc. Culorile sînt tranșante, tranzițiile nete, fizionomia morală fără surprize sau abateri, personajele comportîndu-se liniar. S-o mărturisim deschis, am fi preferat ca imperfecțiunile piesei să fie de natură tehnică. Dar nu, încă o dată, structura lucrării dovedește abilitate. Acolo unde te aștepți să găsești o justificare dubioasă, dai de o explicație verosimilă; acolo unde presupui o neglijență, ți se oferă o bună lovitură de teatru; acolo unde ți se pare un obstacol de netrecut, se găsește în limpedea lumină a rampei însăși cheia dramei. Fire bine împletite, ca și cum autorul ar avea în urma lui o mare experiență dramatică, familiarizarea cu procedeele prin excelență teatrale, cu un cuvînt, însușirea principalelor arme prin care se cucerește interesul publicului. Chiar atunci cînd înlînțuirea momentelor dramatice se face prin verigi exterioare, prin întîmplări fortuite (apariția judecătorului de instrucție Enăchescu în noaptea anchetei), spectatorul este în așa fel condus de dramaturg, încît urmărește seria de cauze și efecte, gata să uite resorturile declanșate și unele detalii mai groase. (Cîteodată, artificialul fascinează însă într-atîta pe tînărul autor, încît el uită că a mai fost uzitat. Lucrul reiese și din scena în care criminalul se demască total, socotind că revolverul înmînat de judecătorul de instrucție pentru reconstituirea asasinatului ar fi încărcat, cînd, bineînțeles, el nu era !)

Climatul de poezie care ne cîștigase în *Secunda* 58, poate fi regăsit uneori, dar mult mai rar, și în *Dacă vei fi întrebat*. Scena în care Panait Vancea pleacă în misiunea fatală, înconjurat de încrederea solemnă a tovarășilor, de dragostea lor virilă, merită să fie reținută.

Dorel Dorian are în scrisul său elan, efuziune, lirism. Dar expresia cea mai fericită a acestor daruri, dramaturgul o găsește ori de cîte ori le controlează și le impune o surdină. În adevăr, retorica îi apare adeseori tînărului autor înveșmîntată în prestigiile și seducțiile artei înalte. De aici, monoloage grandilocvente, explozii de sentimentalism (lucru vizibil încă în *Secunda* 58); de aici, o anume emfază pe care e bine s-o înlătore. Mai ales că dezbaterea lucidă a unor probleme controversate constituie stimulentele proceselor sale intelectuale, elementul de fixare a emoției și a ideii. Dorel Dorian n-are nevoie să apeleze la un fals patos, repetînd cu generozitate aceeași idee.

BARBU: ... În numele salvării unui nevinovat ... În numele salvării unui om pe pieptul căruia ți-ai lăsat, poate, într-o noapte fruntea ... și care știe multe-multe cîntece ...

(Din acest moment, pînă la final, se aud frînturi din melodiile fluierate de Armașu în adăpost.)

În numele salvării unui om pe care l-ai sărutat poate pentru prima oară în viață cu patima cea mare a femeii care iubește ... Și-n numele justiției și al conștiinței umane, eu, Barbu Dragomir, vin astăzi să te întreb: Avem noi dreptul să-i lăsăm nepedepsiți pe acei care au încercat

să ne calce în picioare visurile, nopțile de dragoste, viața? Avem noi dreptul să iertăm?
Avem noi dreptul să uităm?...

Dialogul este, în *Dacă vei fi întrebat*, uneori șters și mai ales lipsit de spontaneitate, replicile succedându-se cu oarecare banalitate.

Nu-l vom surprinde însă niciodată în culpă de prost gust, așa cum l-am surprins în *Secunda 58*, unde există o scenă în care replicile fac dovadă de vulgaritate. (E vorba de acea scenă în care Domnica explică în ce chip își domolește ea curtezaniei prea infocați.)

Este cu totul prematur să încercăm a defini personalitatea artistică a lui Dorel Dorian. Tinărul scriitor ar dezerta curînd din orice formulă. Mai ales că primele sale piese constituie un cîmp prin care se întretaie influențe diverse, iar la rîndul lor, cele două lucrări se deosebesc destul de mult între ele. *Secunda 58* se înalță pe un material de viață mai sensibil, pe confruntarea mai multor psihologii, pe cînd *Dacă vei fi întrebat* are la temelie ei dosarul unei afaceri judiciare. În cea dintîi piesă, faptele sînt prinse într-o pînză de reflecții uneori confuze, în cea de a doua sînt expuse direct, dar foarte sumar. În *Secunda 58*, protagoniștii au un ce aparte, iar incidentele, cadrul, atmosfera sînt evocate printr-o sugestie, printr-o tușă ușoară, spectatorul fiind ispitit să descifreze mai mult decît au spus și mai ales decît au reușit să spună în trecerea lor pe scenă. În *Dacă vei fi întrebat*, admirăm preciziunea conturului și siguranța notației, dar drama nu face, din cronica unui fapt revelator, istoria unor destine. Totul respinge trucul, în *Secunda 58*, unde el apare ca o plantă stingheră, fără rădăcini, împrumutată dintr-un pămînt străin, pentru ca, în *Dacă vei fi întrebat*, să devină un instrument de lucru predilect. În prima piesă ne aflăm în fața unor evenimente și idei care abia s-au sedimentat în sufletul dramaturgului, dar totul este aici mai viu. Timpul care simplifică și ordonează a trecut peste întîmplările din *Dacă vei fi întrebat*, însă simțim suflul vieții ca o adiere prea disciplinată. Cele două piese pun laolaltă calități și defecte adverse, ca și cum am avea de-a face cu un dramaturg exersat, care scrie cu condeie diferite, alternîndu-și stilurile.

Așa stînd lucrurile, ce altceva se poate spune decît că evoluția dramaturgului rezervă surprize, iar piesele sale ne obligă să remarcăm o vocație. Căci, este în ele o inimă care bate, o viață care se afirmă, o personalitate care se va realiza deplin, într-o zi apropiată.

